

Libera, Jerzy

Analiza inwentarzy krzemiennych uzyskanych w trakcie badań wykopaliskowych stanowiska 2 kultury łużyckiej w Siedliszczu, pow. chełmski

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 293-306

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY LIBERA

ANALIZA INWENTARZY KRZEMIENNYCH UZYSKANYCH W TRAKCIE BADAŃ WYKOPALISKOWYCH STANOWISKA 2 KULTURY ŁUŻYCKIEJ W SIEDLISZCZU, POW. CHEŁMSKI

W trakcie prac wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku kultury łużyckiej na stanowisku 2 w Siedliszczu, pow. chełmski, poza wyrobami ceramicznymi przypisanymi wyłącznie kulturze łużyckiej, uzyskano również zabytki krzemienne (por. J. Dąbrowski 2006)¹.

Część z nich zalegała w grobach, większość poza nimi, na różnych poziomach – poczynając od humusu do głębokości 65 cm. Ich układ horyzontalny był wyraźnie rozproszony. Ogólną strukturę całego inwentarza prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Inwentarze krzemienne odkryte na stan. 2 w Siedliszczu, pow. Chełm.

L.p.	Lokalizacja; głębokość zaleania /cm/	Ilość	Inwentarz
Zabytki z grobów			
1	grób 2	1	2 odłupki
2	grób 3	2	odłupek; fragment narzędzia wnątkowego*
3	grób 5	1	rdzeń odłupkowy
4	grób 8	4	rdzeń odłupkowy; grociek atypowy; odłupek częściowo retuszowany; odłupek częściowo mikroretuszowany (z siekiery?)
5	grób 11	2	2 rdzenie odłupkowe
6	grób 17	2	fragment odłupka; narzędzie wnątkowe na okruchu przemysłowym
7	grób 21	3	odłupek*; narzędzie wnątkowe; odłupek częściowo mikroretuszowany (użytkowo?)
Zabytki z warstwy spoza grobów			
8	7F w-a I; 0-45	1	fragment parawióra
9	7G w-a I; 0-30	2	2 rdzenie odłupkowe
10	7G w-a I; 0-40	5	surowiak; 2 okruchy naturalne; parawiór; okruch przemysłowy
11	7G w-a I; 0-50	4	surowiak; rdzeń odłupkowy; odłupek; odłupek przeniesiony?

¹ Autor dziękuje Profesorowi Janowi Dąbrowskiemu za udostępnienie tych materiałów oraz możliwość ich opublikowania.

12	7G?	1	fragment płoszcza
13	8D w-a I; 0-25	4	3 odłupki; okruch naturalny częściowo retuszowany
14	8F w-a I; 0-50	7	rdzeń odłupkowy; 4 odłupki; 2 okruchy naturalne*
15	8G w-a I; 0-30	6	4 odłupki; łuszczeń; odłupek częściowo retuszowany
16	8G w-a I; 0-40	5	zatepiec (lekko spatynowany); parawiór; 2 okruchy przemysłowe**; narzędzie wnekowe
17	8G w-a I; 0-50	2	odłupek; okruch naturalny częściowo retuszowany
18	9E w-a I; 0-32	1	grocik
19	9E w-a I; 0-45	6	okruch naturalny; fragment wiórka**; parawiór; odłupek; okruch przemysłowy; odłupek częściowo retuszowany
20	9F w-a I; 0-45	6	rdzeń odłupkowy; zatepiec odłupkowy; 4 odłupki (1*)
21	9F w-a I; 0-65	3	parawiór**; 2 odłupki
22	10F w-a I; 0-50	4	3 odłupki; odłupek częściowo retuszowany
23	10F w-a I; 0-50	3	rdzeń odłupkowy; odłupek**; okruch przemysłowy**
24	11F w-a I; 0-50	7	fragment wiórka; 3 odłupki (1 fragm.); 2 okruchy przemysłowe*; fragment odłupka częściowo mikroretuszowanego
25	? w-a I; ?	1	okruch przemysłowy
26	? w-a II; ?	6	2 rdzenie odłupkowe; łuszczeń*; odłupek; 2 łuszczyki (1*)
27	?	4	2 odłupki; łuszczeń częściowo retuszowany; fragment parawióra częściowo retuszowanego
Razem		94	

* zgrzany

** przepalony

ZABYTKI POCHODZĄCE Z GROBÓW

W obrębie siedmiu grobów znaleziono 16 wytworów krzemiennych, o różnej liczebności – trzykrotnie po 1 lub 2 egz. oraz pojedynczo 3 i 4 okazy. Zróznicowany jest również ich asortyment prezentujący różne kategorie technologiczne: rdzenie (4 egz.), odłupki (5 egz.) oraz formy narzędziowe w postaci grocika, narzędzi wnekowych (3 egz.) i odłupków częściowo mikroretuszowanych (3 egz.).

W obrębie grobów stwierdzono następujący inwentarz:

– **GRÓB 2:** mały odłupek o powierzchni górnej z częściowo zachowaną korą; masywny odłupek degrosisażowy; oba odbite techniką klaktońską (ryc. 5: 1, 3);

– **GRÓB 3:** a/ średniogruby odłupek o powierzchni eolicznej; odbity techniką „łuszczniową”; b/ fragmentarycznie zachowane narzędzie o dwóch przeciwstawnych wnękach klaktońskich; odbity techniką klaktońską (lekko zgrzany) (ryc. 5: 2, 4);

– **GRÓB 5:** niedużych rozmiarów rdzeń odłupkowy eksploatowany dośrodkowo jednostronnie techniką klaktońską (ryc. 5: 5);

– **GRÓB 8:** a/ rdzeń odłupkowy o zmienianej orientacji; eksploatowany techniką klaktońską; b/ fragment atypowego grocika wykonanego z wiórka o wydzielonym trzoneczku załuskany na podobieństwo wiertnika o uszkodzonym „łuszczniowo” wierzchołku (śląd po uderzeniu w twarde przedmiot?); c/ odłupek drobno łuskany (retusz użytkowy?); d/ odłupek mikrołuskany z bardzo lekkim wyświeceniem kilku grani (z siekierzy?) (ryc. 6: 1-4);

– **GRÓB 11:** a/ średnioduży zaczątkowy rdzeń odłupkowy eksploatowany dośrodkowo jednostronnie techniką klaktońską; b/ mały zaczątkowy rdzeń odłupkowy eksploatowany na dwóch płaszczyznach po zmianie orientacji techniką klaktońską (ryc. 5: 6, 7);

– **GRÓB 17:** a/ fragment bardzo drobnego odłupka; b/ okruch przemysłowy retuszowany wnekowo (ryc. 6: 5, 6);

– **GRÓB 21:** a/ mały odłupek degrosisażowy (lekko zgrzany); b/ okruch przemysłowy retuszowany wnekowo; c/ średniej wielkości fragmentarycznie zachowany odłupek częściowo mikroretuszowany (użytkowo?) (ryc. 6: 7-9).

ŁĄCZNA PREZENTACJA MATERIAŁÓW

Zbiór liczący łącznie 94 zabytki² prezentuje wszystkie etapy wytwórczości krzemieniarskiej, od form nieobrabianych, poprzez rdzenie i związane z nimi formy

² Ponadto na stanowisku tym znaleziono trzy bliżej nieokreślone artefakty.

techniczne, łuszcznie oraz debitaż wiórowy, parawiórowy i odłupkowy, także łuszczki i okruchy przemysłowe, do produktu finalnego – narzędzi (por. tab. 2).

A. FORMY NATURALNE

FORMY NATURALNE (8 egz.) – reprezentowane są po połowie przez surowiaki i okruchy o powierzchniach naturalnych lub termicznych. Wśród tych pierwszych występują okazy średniej i dużej wielkości³. Okruchy należą do form małych (3 egz.), poza jednym dużym.

B. RDZENIE I FORMY TECHNICZNE

RDZENIE ODŁUPKOWE – w grupie 12 egzemplarzy występują średniej wielkości okazy jednopiętowe: dwa wąskoodłupniowe o piętach naturalnych usytuowanych pod ostrym kątem oraz pięć szerokoodłupniowych (jeden eksploatowany na odłupku, o pięcie uformowanej odbocznym uderzeniem; kolejny na surowiaku z częściowo zachowaną powierzchnią eoliczną, o zmienianej orientacji; dwa eksploatowane – zwrotnie na przeciwległych odłupinach oraz „dwupiętowy” współnoodłupniowy). Kilka z nich eksploatowane techniką klaktońską. Ponadto stwierdzono pojedynczy mały rdzeń jednopiętowy o zmienianej orientacji. Okazy z reguły pozbawione są zabiegów korygujących pięcisko.

ŁUSZCZNI – 3 okazy rdzeniowe dwubiegunowe, w tym jeden o częściowo retuszowanym boku.

ZATĘPCE (2 egz.) – bardzo krępy okaz odłupkowy o częściowo zachowanej korze oraz płaszczyźnie naturalnej odbity techniką klaktońską oraz drugi wiórowy zachowany fragmentarycznie o zatępisku jednostronnym (część wierzchnia pokryta jest lekką – białoniebieską patyną), o pięcie bardzo małej jednopłaszczyznowej.

C. PÓLSUROWIEC

WIÓRKI – dwa okazy zachowane fragmentarycznie – średnioszeroki wierzchołkowy i bardzo wąski przypiętkowy o korowej prawcowanej pięcie.

PARAWIÓRY – wśród pięciu egzemplarzy znajdują się zarówno formy krótkie (dwa okazy o pięcie – uszkodzonej termicznie oraz punktowej), jak i długie (zachowany fragm. wierzchołkowy bardzo szerokiego okazu o pięcie krawędziowej oraz bardzo cienkiego o pięcie naturalnej). Te ostatnie odbite techniką klaktońską.

³ Przy opisie metrycznym wprowadzono następujące przedziały dla określenia: wielkości (małe – do 3 cm; średnie od 3,1 do 5 cm; duże – powyżej 5,1 cm) oraz długości (krótkie – do 5 cm; długie – powyżej 5,1 cm).

ODŁUPKI (35 egz.) – jest to zbiór stosunkowo dużo zróżnicowany morfologicznie i metrycznie. W niemalże równych proporcjach występują okazy małe i średnie; zbiór uzupełniają formy zachowane fragmentarycznie. W obu grupach stwierdzono zarówno odłupki o piętках krawędziowych, naturalnych (korowych lub eolicznych), uformowanej jednym odbiciem lub wielonegatywowych. Te ostatnie są w kilku przypadkach prawcowane. Blisko 1/3 zbioru posiada bardzo głębokie negatywy w części przypiętkowej po odbitych wcześniej odłupkach lub bardzo wydatne sęcziaki po odbiciu twardym tłukiem.

ŁUSZCZKI – stwierdzono dwa masywne okazy noszące właściwie cechy odłupków odbitych techniką „łuszczniową”. Jeden okaz pochodzi z narzędzia rdzeniowego typu siekiera lub nóż sierpowaty, o czym świadczy częściowo zachowana bardzo intensywnie wyblyszczona powierzchnia.

OKRUCHY PRZEMYSŁOWE /7 egz./ – okazy masywne, średnie i drobne pochodzące z bliżej nieokreślonego procesu obróbki.

D. FORMY RETUSZOWANE

GROCIKI – reprezentowane są przez dwa egzemplarze. Okaz uformowany bifacjalnie posiada bardzo regularne ostrze liściowate z wyraźnie wyodrębnionym trzonczkiem. Druga nietypowa forma (o niezachowanym wierzchołku) wykonana została z regularnego wiórka, na którym w części przypiętkowej uformowano trzonczek retuszem – jednoseryjnym stromym (na jednym boku) oraz półstromym dwustronnie (boku przeciwnym).

PŁOSZCZA – znaleziono fragment (prawdopodobnie wierzchołek) krępego okazu liściowatego?

NARZĘDZIA RETUSZOWANE WNĘKOWO – 4 okazy wykonane na stosunkowo masywnych odłupkach. Jeden o piętce krawędziowej z wyretuszowaną wnęką umiejscowioną na krawędzi zbieżnego wierzchołka.

INNE FORMY RETUSZOWANE

Ponadto wystąpił zachowany fragmentarycznie okaz **PARAWIÓRA CZĘŚCIOWO RETUSZOWANEGO** oraz **SUROWIAKI, OKRUCHY i ODŁUPKI CZĘŚCIOWO RETUSZOWANE** (9 egz.) – to formy o drobnych załuskaniach różnie umiejscowionych, w niektórych przypadkach być może mamy do czynienia z retuszem użytkowym.

E. FORMY Z NARZĘDZI

W jednym przypadku mamy do czynienia z tzw. odłupkiem przeniesionym – jest to duży okaz odbity z zaczątkowej formy dwuściennego narzędzia rdzeniowego (siekier?, noża sierpowatego lub płoszcza?).

ANALIZA INWENTARZY KRZEMIENNYCH

Problem występowania zabytków krzemienych na cmentarzyskach kultury łużyckiej poruszano wielokrotnie, wykazując ich obecność w obrębie różnych grup terytorialnych (m.in. J. Lech, D. Piotrowska red. 1997). Przez wiele lat postrzegano je jako wynik „zbiactwa” naturalnych okruchów, bądź też wytworów pozostawionych przez społeczności poprzedzające osadnictwo „łużyckie” (m.in. J. Dąbrowski 1972, s. 149-150; K. Moskwa 1976, s. 130; J. Fogel 1979, s. 125; S. Kadrow 1989, s. 103; D. Piotrowska 2000, s. 317). Wyrażano także opinie o zupełnym braku ich związku z tym osadnictwem, traktując je jako domieszki mechaniczne (np. M. Kobusiewicz 1988, s. 81-83; M. Gedl 1989, s. 191).

Niewątpliwie do prekursorów zaliczyć należy Teresę Hildt-Węgrzynowicz (1957, s. 321; 1961, s. 187; T. Węgrzynowicz 1969; 1972, s. 162-163; 1973, s. 19-21) oraz Kazimierza Moskwę (1962, s. 322; 1976, s. 130; 1982, s. 313), którzy od początku w sprawozdaniach z badań konsekwentnie wykazywali obecność wytworów krzemienych w kontekście ceramiki kultury łużyckiej na stanowiskach Mazowsza i południowego Podlasia oraz na terenie Kotliny Sandomierskiej, mimo, iż w stosunku do wielu z nich dopuszczali możliwość wtórnego wykorzystywania artefaktów pochodzących z epok starszych.

Zbiór z Siedliszcza, poza stosunkowo wąskim wiórowym zatepcem – jedynym okazem spatynowanym (ryc. 3: 1) oraz ewentualnie dwoma zachowanymi fragmentarycznie regularnymi wiórkami – zabytkami zapewne pochodzącymi z mezolitu (ryc. 2: 2, 8), nie wykazuje innych elementów, które można by bezspornie łączyć ze starszym osadnictwem.

Dotychczasowe studia wytwórczości kultury łużyckiej jednoznacznie dowodzą, że jej ludność nadal użytkowała różnych surowców kamiennych, w tym na dużą skalę skał krzemionkowych (m.in. J. Lech, D. Piotrowska red. 1997). Jej krzemieniarstwo posiadające wiele charakterystycznych cech zostało ostatnia zdefiniowane w postaci przemysłu kosińskiego grupy tarnobrzeskiej (por. J. Libera 2005).

Analizowana kolekcja wykazuje dużą zbieżność z tym halsztackim przemysłem kultury łużyckiej. Spójność stylistyczna dotyczy kilku elementów. Eksploatacja rdzeni oraz debitaż parawiórowy i odłupkowy, jak

Tabela 2. Struktura inwentarzy uzyskanych z badań stan. 2 w Siedliszczu, pow. Chełm.

L.p.	Inwentarze	Ogółem		Zgrzane / przepalane	
		spoza grobów	z grobów	spoza grobów	z grobów
A. Formy naturalne					
1	surowiaki i okruchy	8	-	1	-
B. Formy rdzeniowe i techniczne					
		8		1	
2	rdzenie odłupkowe	8	4	-	-
3	łuszcznie*	3	-	1	-
4	zatępce	2	-	-	-
C. Półsurowiec					
		17		1	
5	wiórki	2	-	-	-
6	parawióry	5	-	1	-
7	odłupki	30	5	3	1
8	łuszczki	2	-	1	-
9	okruchy przemysłowe	7	-	5	-
D. Formy retuszowane					
		51		11	
10	grociki	1	1	1	-
11	płoscza	1	-	-	-
12	narzędzie retuszowane wnątkowo	1	3	1	1
13	parawióry częściowo retuszowane	1	-	-	-
14	surowiaki, okruchy i odłupki częściowo retuszowane	6	3	-	-
E. Formy z narzędzi					
		17		3	
15	odłupki przeniesione	1	-	-	-
Razem		78	16	14	2
łącznie		94		11	

* jeden retuszowany

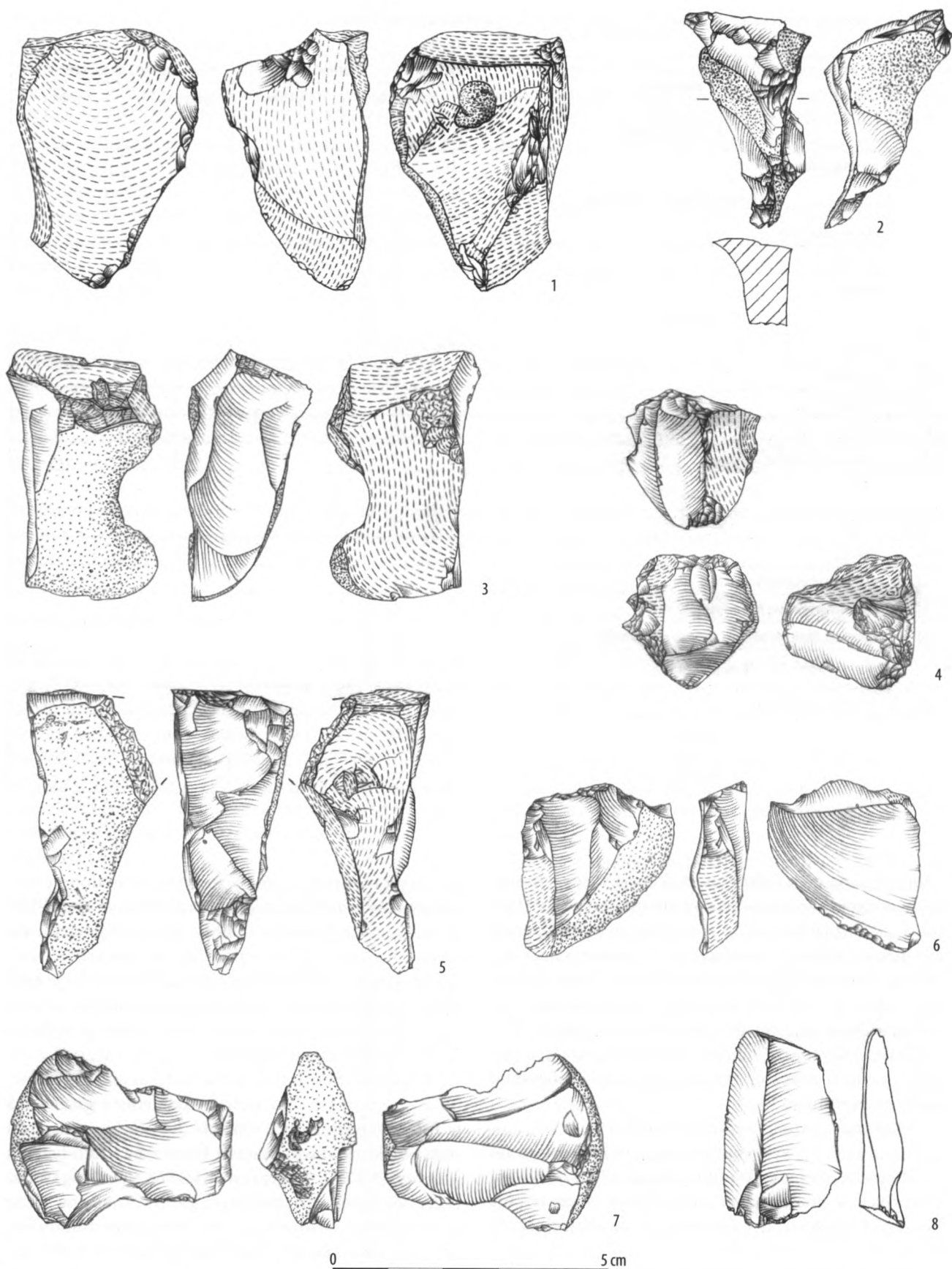
i narzędzia na nich wykonane wykazują w zdecydowanej większości zastosowanie w łupaniu techniki klaktońskiej. Uwidacznia się to w morfologii pięt (rdzenie) lub piętek (debitaż) – posiadających powierzchnie naturalne (eoliczne) lub jednonegatywowe (uformowane lub będące po zmianie orientacji rdzeniowania). Ponadto w punkcie odbicia widoczne są wyraźne skazy (rdzenie) lub stożki (debitaż). Szereg półsurowca posiada piętki o znacznie rozwartym kącie w stosunku do strony spodniej.

Większość z analizowanych rdzeni (ryc. 1: 3-7; 2: 1, 3, 5; 5: 5-7; 6: 1) wykazuje znaczne podobieństwo do form opisanych przez Witolda Migala (2005, s. 88-95) odkrytych w pracowniach nakopalnianych na terenie Puszczy Knyszyńskiej – datowanych na schyłek epoki brązu.

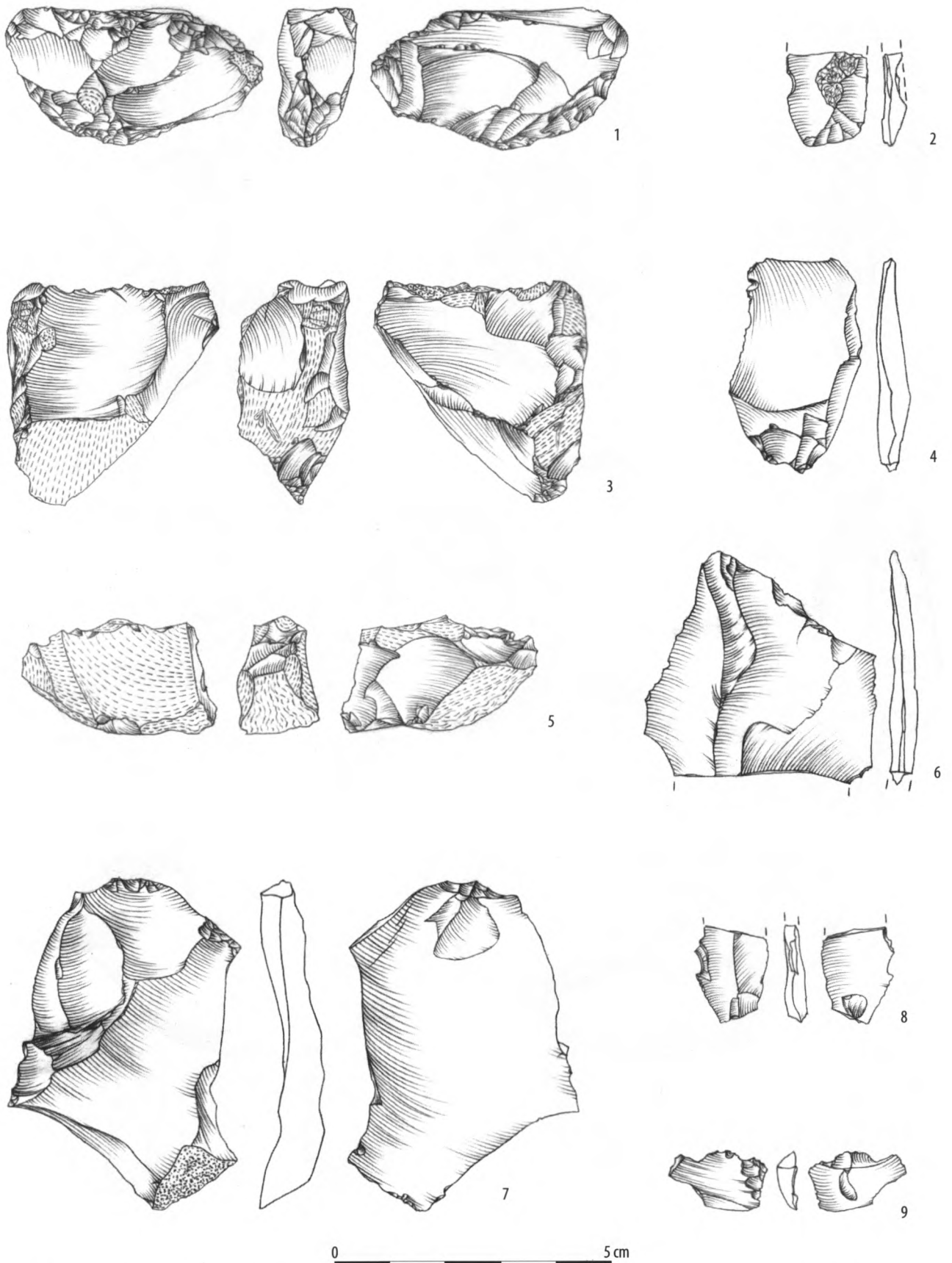
Wśród niezbyt bogatego asortymentu wyróżnionych narzędzi bez wątpienia „łużycką” metrykę ma obrabiany bifacjalnie grocik trzoneczkowaty (ryc. 4: 1).

Jest to typowe ostrze sercowate z szerokim dobrze wyodrębnianym trzoneczkiem reprezentujące typ BBIII w systematyce J. Libery (2001, s. 34-35). Nawiązuje do niego drugi egzemplarz wykonany na regularnym wiórze (o metryce mezolitycznej lub neolitycznej) – forma atypowa, nie mająca ścisłych odpowiedników w żadnym ze znanych nam przemysłów kultur pradziejowych dorzecza Bugu (ryc. 6: 2).

Bifacjalne formy trzoneczkowate uzyskano zarówno z cmentarzysk – w obrębie popielnicy grobu 615 w Paluchach (K. Kruk 1994, tabl. XLVII: b), jak i spoza tych obiektów, np. Kamionka Nadbużna, stan. 1, rejon grobów 53-57 (T. Węgrzynowicz 1968, ryc. 11: g), Wieprzec (S. Dziedziak 2003, ryc. 13: h). Znane są także ze stanowisk osadowych, np. Kamionka Nadbużna, stan. 2, jama 182 (T. Hildt-Węgrzynowicz 1959, ryc. 10: e), Lubartów-Kolonia Zagrody Lubartowskie, pow. lubartowski (E. Kłosińska 2004, ryc. 2: 6), Zagroda, pow. chełmski (S. Gołub 1996, ryc. 1: 3). Ich rozprzestrzenie-

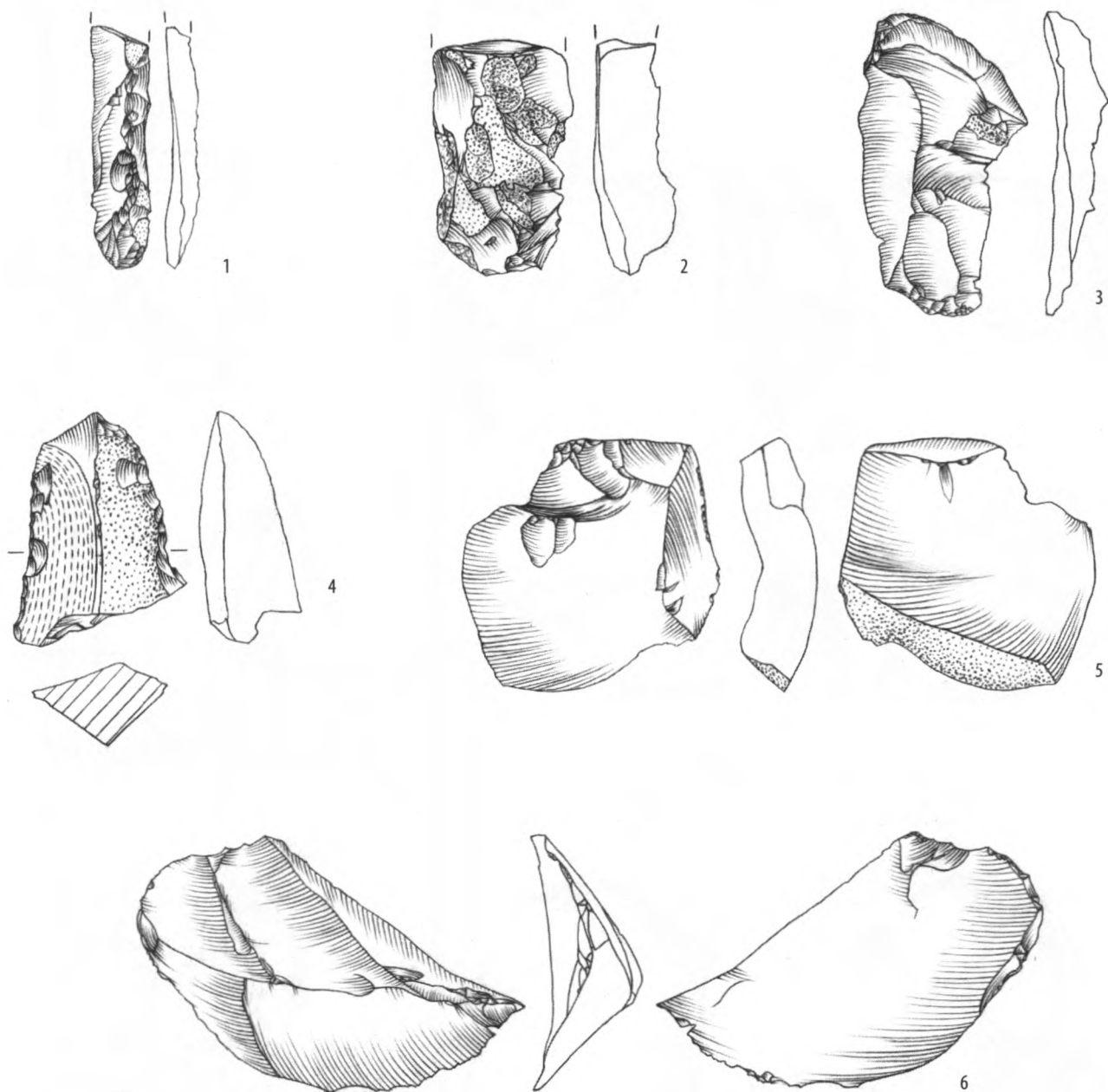

Ryc. 1. Siedlisko, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienisty spoza grobów: 1 – surowiak; 2 – zatępiec; 3-7 – rdzenie; 8 – parawiór.
Rys. M. Bajka.

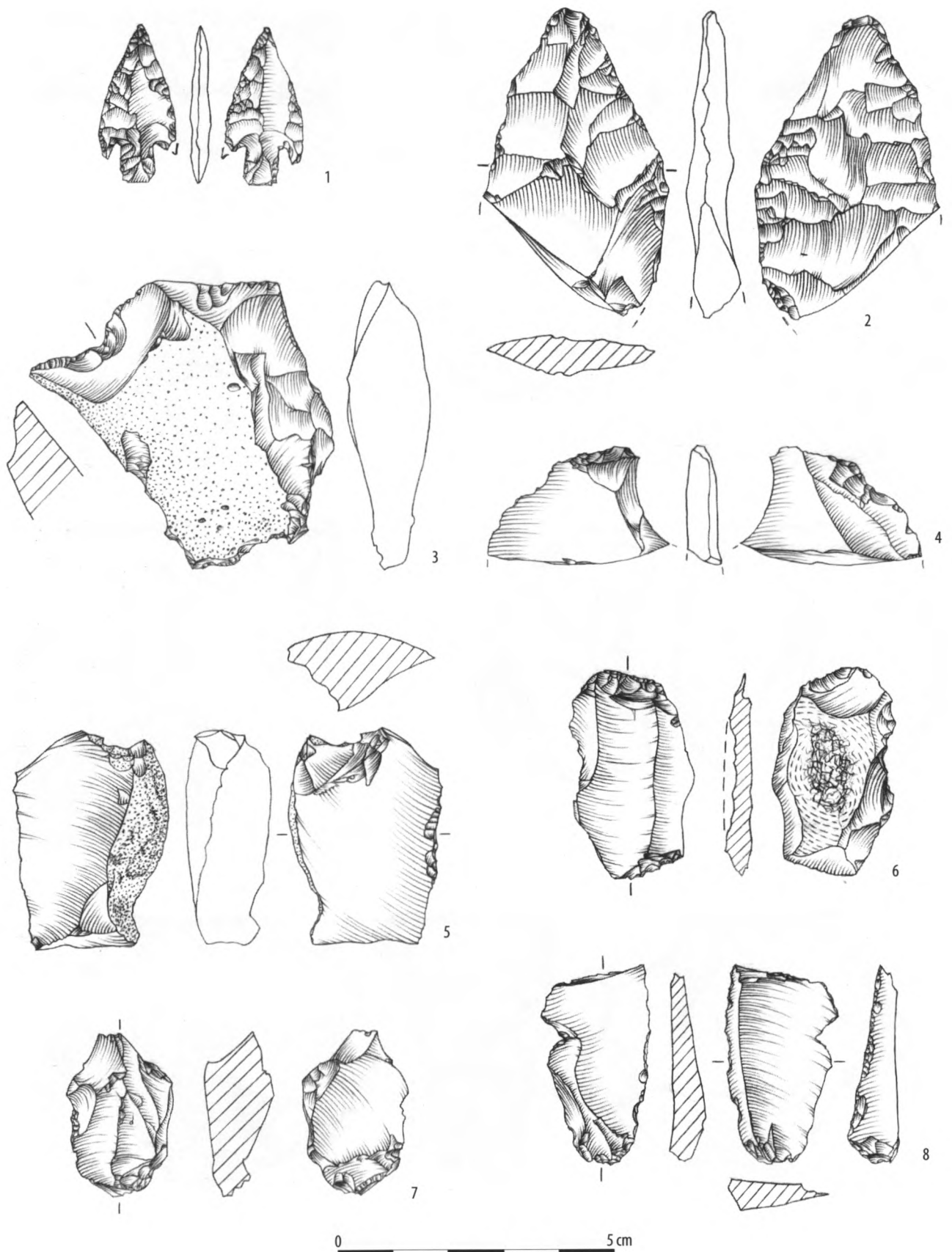

Ryc. 2. Siedliszcze, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienny spoza grobów: 1, 3, 5 – rdzenie; 2, 8 – wióry; 4, 6 – parawióry; 7, 9 – odłupki. Rys. M. Bajka.

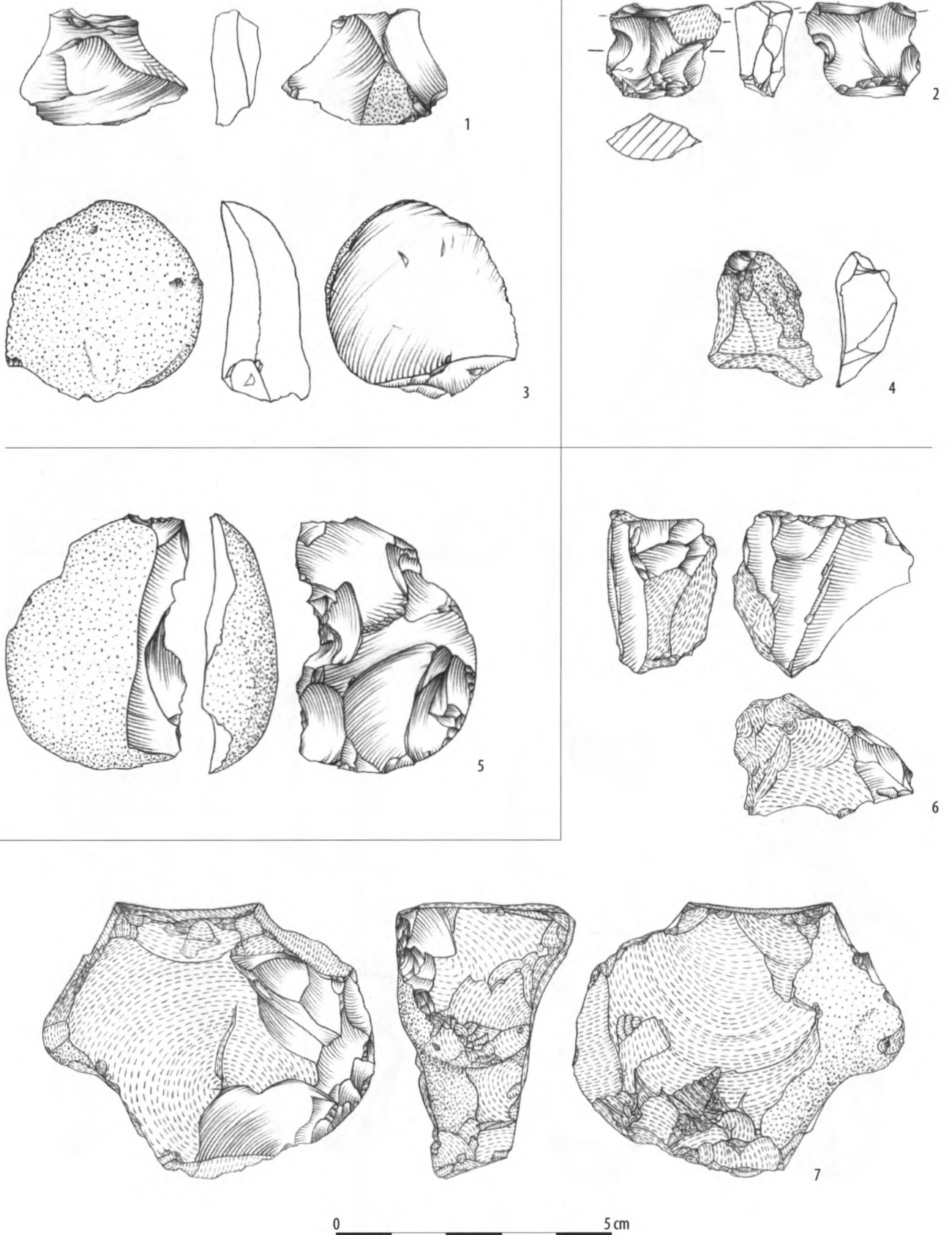

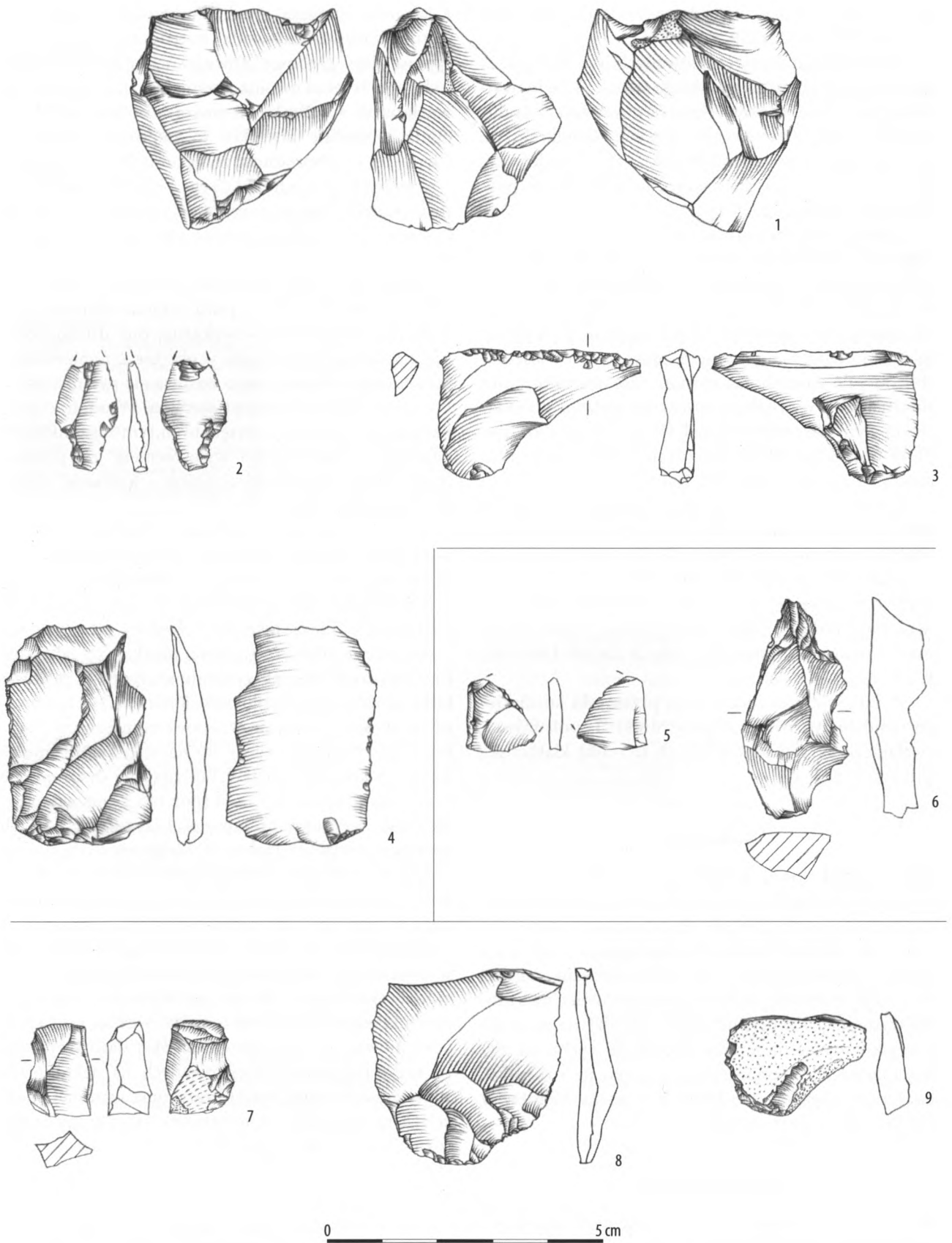
Ryc. 3. Siedliszcze, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienny spoza grobów: 1 – zatepiec; 2, 3 – parawióry; 4 – parawiór retuszowany; 4, 5 – odłupki. Rys. M. Bajka.

Ryc. 4. Siedliszcze, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienny spoza grobów: 1 – grocik; 2 – płoszcze; 3-6 – odłupki retuszowane wnąkowo; 7, 8 – odłupki retuszowane. Rys. M. Bajka.

Ryc. 5. Siedliszcze, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienny z grobów: 1, 3 /grób 2/ - odłupki; 2, 4 /grób 3/ - odłupki, w tym retuszowany; 5 /grób 5/ - odłupek; 6, 7 /grób 11/ - rdzenie. Rys. M. Bajka.

Ryc. 6. Siedliszcze, pow. Chełm, stan. 1. Inwentarz krzemienny z grobów: 1-4 /grób 8/ – rdzeń, grocik, odłupki retuszowane; 5, 6 /grób 17/ – odłupki; 7-9 /grób 21/ – odłupki, w tym retuszowany. Rys. M. Bajka.

nie w zasadzie ogranicza się do wschodniej Polski (por. J. Libera 2001, s. 158-159, mapa 24).

Z pozostałych form retuszowanych (ryc. 4: 3-7; 5: 2) w kanonie przemysłu kosińskiego mieszczą się niewątpliwie narzędzie wnątkowe. Jego odpowiedniki znajdujemy na wielu stanowiskach, zarówno sepulkralnych, np. Pysznica, pow. stalowowolski, jak i osadowych, m.in. Zaleszany, pow. stalowowolski, także Kosin, pow. kraśnicki (J. Libera 2005, ryc. 10-12).

Niewątpliwie interesującym okazem w zbiorze jest częściowo zachowane płoscze (ryc. 4: 2). Jego fragmentaryczność uniemożliwia wiarygodne odtworzenie kształtu zabytku. Umiejscowienie złamania poniżej największej szerokości ostrza sugeruje, że możemy mieć do czynienia z krępym płosczem o nasadzie zbliżonej do wierzchołka różnorodnie ukształtowanej, zbieżnej lub z wydzieloną podstawą, bądź też posiadającym wymodelowany trzonek (por. J. Libera 2001, ryc. 3). W obu przypadkach okaz stanowiłoby formę długością nie przekraczającą 80-100 mm.

Niezależnie od rekonstrukcji opisywanego okazu, zbliżone metrycznie asymetryczne płoscze trzonkowane o trójkątnym ostrzu znaleziono dotychczas na cmentarzysku kultury łużyckiej w Pysznicy – w warstwie kulturowej (P. Mitura 2001, tabl. XL: 6; także J. Libera 2005, ryc. 6: a) oraz ostrze bardziej regularne na osadzie w miejscowości Zagroda (S. Gołub 1996, ryc. 1: 2).

W kanonie krzemieniarstwa przemysłu kosińskiego znajdujemy również odpowiedniki dla półsurowca, zwłaszcza parawiórów odbitych techniką kłaktońską (np. ryc. 1: 8; 3: 4).

SUROWIEC

Cały materiał – poza okazami zgrzanymi lub przepalonymi – wykonano na bazie miejscowego surowca pochodzenia postglacjalnego. Podstawową kolorystykę jego masy stanowi barwa ciemnognatowa (dla masy szklistej, prześwitującej) oraz różne odcienie szarości (dla masy matowej). Jest to typowy surowiec narzutowy występujący w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska, jak również na terenie pobliskich wychodni tzw. krzemienia rejowieckiego, zalegającego na rozległych obszarach Pagórów Chełmskich (por. Ł. Rejniewicz 1985; J. Libera 2003; 2006).

PODSUMOWANIE

Materiały krzemienne z Siedliszcza w wielu aspektach znajdują odpowiedniki w halsztackim przemyśle kosińskim. Stanowią kolejny przykład inwentarzy dokumentujących współwystępowanie skał krzemionkowych

z ceramiką „łużycką”. Analiza materiałów uzyskanych z grobów wyraźnie dowodzi, że trudno jest je uznać za typowe dary grobowe. Również ich stan zachowania wskazuje, że poza dwoma egzemplarzami (narzędziem wnątkowym i odłupkiem) noszącymi ślady działania ognia, pozostałe artefakty to depozyty późniejsze. Charakter i różnorodność znalezionych tam zabytków – rdzenie (4 egz.), odłupki (5 egz.) i siedem okazów retuszowanych – sprawia wrażenie, że do grobów mogły dostać się przypadkowo (może poza atypowym grociem).

Biorąc po uwagę pozostałe inwentarze znalezione obrębie cmentarzyska – poza trzema wiórkami być może mezolitycznymi – wykazują one daleko posuniętą zbieżność stylistyczną w obrębie krzemieniarstwa schyłkowego. Wobec czego nasuwa się pytanie: na ile można je łączyć z funkcją funeralną? W ostatnio publikowanych pracach poświęconych tym zagadnieniom najczęściej powtarzanym wyjaśnieniem jest podkreślanie relacji: „krzemień – ogień – kremacja” (m.in. D. Piotrowska 2000, s. 302-309).

Przyglądając się artefaktom z Siedliszcza należy podkreślić, że w ich strukturze formami (grupy A-C) dominującymi są: surowiaki z okruchami, rdzenie z łuszczkami oraz pochodzący z nich półsurowiec (parawiór, odłupki, łuszczki i okruchy przemysłowe) – stanowiące blisko 76% całości uzyskanych zabytków krzemiennych. Wśród wyróżnionej grupy D zaledwie kilka okazów: grocik, płoscze, 4 narzędzie retuszowane wnątkowo i parawiór częściowo retuszowany (łącznie 7 egzemplarzy) należy do narzędzi, które można uznać za konwencjonalne. Tak znaczne dysproporcje pomiędzy grupami A-C a D (por. tab. 2) odzwierciedlać mogą wykonywane czynności (krzesania?), jakich wymagał rytuał pogrzebowy⁴. Mogło by to tłumaczyć obecność w obrębie cmentarzyska wyjątkowo złej jakości bryłek i okruchów półsurowca, zapewne zbieranego w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska.

Niezależnie od oceny źródeł krzemiennych rejestrowanych na analizowanym cmentarzyskach „łużyckich”, celowym jest ich jak najpełniejsze rejestrowanie i publikowanie. Wydaje się to tylko kwestią czasu, kiedy „przemówią” do nas poprzez kontekst zjawisk i faktów co raz skrupulatniej rejestrowanych na nekropolach społeczności późnej epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza, na obecnym etapie znajomości tej grupy źródeł różnie jeszcze postrzeganych.

⁴ Jest to typowa struktura inwentarzy występujących na stanowiskach pracownianych związanych z wstępną obróbką skał krzemionkowych. W stosunku do Siedliszcza zaprzeczają takiej interpretacji przede wszystkim dyspersja tych materiałów, jak również charakter debitażu odłupkowego.

LITERATURA

- Dąbrowski Jan
1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*. Wrocław.
2006 *Groby kultury łużyckiej z Siedliszcza, pow. chełmski*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 8 (w tym tomie).
- Dziedziak Sylwia
2003 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Wieprzcu, pow. Zamość, woj. lubelskie*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6, s. 222-243.
- Fogel Jerzy
1979 *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. Broń zaczepna*. Poznań.
- Gedl Marek
1989 *Wczesna epoka brązu*. W: *Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Epoka brązu i początek epoki żelaza*, red. J. Kmieciński. Warszawa-Łódź, s. 393-487. *Pradzieje Ziem Polskich* 1-2.
- Gołub Stanisław
1996 *Zagroda, gm. Chełm, stanowisko 26 – II sezon badań ratowniczych cmentarzyska kultury pomorskiej (z pozostałościami osadnictwa kultury łużyckiej i z okresu średniowiecza)*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, s. 73-74.
- Hildt-Węgrzynowicz (por.: Węgrzynowicz) Teresa
1957 *Sprawozdanie z badań osady kultury łużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecka, w latach 1955-1956*. Wiadomości Archeologiczne 24: 4, s. 307-323.
1959 *Sprawozdanie z badań w 1957 r. osadnictwa łużyckiego w miejscowości Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecki*. Wiadomości Archeologiczne 26: 1-2, s. 9-17.
1961 *Osadnictwo kultury łużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecka*. Materiały Starożytne 7, s. 165-200.
- Kadrow Sławomir
1989 *Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej*. W: *Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej*. (Materiały z konferencji 12-14 listopada 1986 r. w Rzeszowie), [t. 1]. Rzeszów, s. 91-109.
- Kłosińska Elżbieta
2004 *Osadnictwo ludności kultury łużyckiej nad środkowym Wieprzem w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza*. W: *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze*, red. J. Libera, A. Zakościelna. Lublin, s. 239-252.
- Kobusiewicz Michał
1988 *Zabytki krzemienne i kamienne z cmentarzyska kultury łużyckiej w Laskach*. W: *T. Malinowski, Laski*. Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej, cz. I. Słupsk, s. 75-83.
- Kruk Karol
1994 *Przemysł krzemienno ludności grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej*. Woliński Informator Muzealny 1, s. 3-226.
- Lech Jacek, Piotrowska Danuta /red./
1997 *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Warszawa. Komisja Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace 2.
- Libera Jerzy
2001 *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin.
2003 *Pośród pagórów Polesia Lubelskiego*. Z *Otchłani Wieków* 58: 1-4, s. 19-24.
2005 *Z badań nad krzemieniarstwem wczesnej epoki żelaza w dorzeczu Sanu – podstawy wydzielenia przemysłu kosińskiego*. W: *Problemy kultury wysokiej*, red. S. Czopek. Rzeszów, s. 119-160.
2006 *Kraina krzemieniem usiana*. W: *Badania archeologiczne na Polesiu Lubelskim*, red. E. Banasiewicz-Szykuła. Lublin, s. 49-60. *Skarby z Przeszości* [8].
- Migal Witold
2005 *Materiały krzemienne z badań w Rybnikach – „Krzemiance” i Rybnikach – „Przy źródłisku”*. W: *Rybniki – „Krzemianka”*. Z *badania nad krzemieniarstwem w Polsce północno-wschodniej*, red. W. Borkowski, M. Zalewski. Warszawa, s. 87-127. *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemiennymi w Pradziejach* 5.
- Mitura Piotr
2001 *Materiał krzemienno z cmentarzyska w Pysznicy – analiza*. W: *S. Czopek, Pysznica, pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epoki brązu i żelaza*. Rzeszów, s. 215-217.
- Moskwa Kazimierz
1962 *Późnołużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 2 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk*. Wiadomości Archeologiczne 28: 4, s. 308-329.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów.
1982 *Tendencje rozwoju grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej*. W: *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*. (Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11 do 14 IV 1978 r.), red. M. Gedl. Kraków-Przemysł, s. 301-315.
- Piotrowska Danuta
2000 *Krzemienie w grobach z pól popielnicowych: przypadek czy rytuał?* W: *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, red. D. Piotrowska. Warszawa-Wrocław-Biskupin, s. 293-330.
- Rejniewicz Łukasz
1985 *Wytwórczość krzemieniarstwa oparta na surowcu rejowieckim w Dorohuczcy, woj. lubelskie*. Lubelskie Materiały Archeologiczne [t. 1], s. 9-19.
- Węgrzynowicz Teresa
1968 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej, pow. Ostrów Mazowiecki*. Materiały Starożytne 11, s. 209-248.
1969 *Krzemień, surowiec niezawodny*. Z *Otchłani Wieków* R. 35: 2, s. 106-109.
1972 *Osada z IV okresu epoki brązu w Ołtarzach-Gołaczach, pow. Ostrów Mazowiecki*. Wiadomości Archeologiczne 37: 2, s. 139-169.
1973 *Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu*. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, s. 7-126.

JERZY LIBERA

**ANALYSIS OF FLINT INVENTORIES DERIVED IN THE COURSE OF EXCAVATIONS AT THE LUSATIAN CULTURE SITE
2 IN SIEDLISZCZE, CHEŁM DISTRICT**

SUMMARY

During archaeological investigations conducted on a Lusatian culture cemetery at site 2 in Siedliszcze, apart from Lusatian culture clay goods, flint artefacts were also obtained (compare Dąbrowski 2006). Some of them were found in the limits of grave fillings, but the majority was registered outside the objects, on different levels – beginning from the humus to the depth of 65 cm. They were distinctly horizontally scattered. A general structure of the whole assemblage presents Table 1.

Elements of the collection, consisting together of almost 100 items, reflect all stages of flint production, i.e. natural concretions, cores and core technical forms, chips, debitage materials of blade, para-blade and flake origin, also production scarps, and final products – tools (compare Table 2). Together in eight graves there were found 16 flint artefacts, among which some cores, flakes and tool forms (an arrow-head, notched pieces and flakes partially microretouched) appeared.

The set under consideration shows a visible similarity with a Hallstatt flint industry of the Lusatian culture. To exploit cores, blade and flake debitage materials as well as to prepare

tools, a Clacton technique was employed. The assemblage is not too plentiful in tools. Undoubtedly, a bifacially treated tanged point (Fig.: 4: 1) has a „Lusatian” character. From among the other retouched forms (Fig. 4: 3-7; 5: 2), notched tools and blanks (e.g. Fig. 1: 8; 3: 4) reveals marks of the Kosin industry.

All artefacts – except heated and burnt items – were made of local rock-material of post-glacial provenance. This is typical erratic material that occurred in the immediate vicinity of outcrops of, so called, the Rejowiec flint which deposits cover an extent area of Pagóry Chełmskie [the Chełm Mounds] (among others Libera 2003; 2006). The flint collection from Siedliszcze is the next example of inventories evidencing the exploitation of siliceous rocks by the people of the Lusatian culture in the final phase of its development. A big divergence of forms, especially of these received from graves, betokens that they cannot be recognized as standard grave goods. Also a state of their preservation does not allow for a determination them as burial gifts – only two specimens found in graves show traces of fire influence.

*Dr hab. Jerzy Libera, prof. UMCS
Instytut Archeologii UMCS
20-031 Lublin
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
jlibera@o2.pl*